

Muraközy László

közgazdász, egyetemi tanár

E-mail: laszломurakozy@gmail.com

ALAGÚT A FÉNY VÉGÉN?

Napjainkban a korábbiaknál is sokkal több a bizonytalanság. Előtérben van a gazdaságok helyreállítása, de az is kérdés, hogy mit is gondolunk annak. Azt reméljük, hogy visszatérünk a 2020 előtti világhoz, amely éppen elég gonddal küzdött? Többek között azzal, hogyan is hozhatnánk vissza a 2008-as válság előtti időszakot, a globalizáció virágzását? Valójában a korábbi problémák is velünk élnek még, tetőzve egy rendhagyó, járványügyi válsággal. Beláthatatlan a pandémia vége még a fejlett világban is, ahol elterjedt gyakorlattá vált az oltás, hiszen immár az ötödik hullámmal küzdenek, és a helyzet állandóan változik. Ugyanez gazdasági értelemben is igaz! Ha a GDP netán lassan eléri a 2019-es szintet – ami a 2020-as kiesést még nem is pótolja –, a következő években akkor is megváltozott világba kerülünk. Ezt a legújabb világot a 2021-es felugrást követően lassuló gazdasági növekedés, a korábbinál magasabb infláció, növekvő kamatok és még jobban eladósodott gazdaságok jellemzik. A fentiek is halmozott kockázatot jelentenek, de azokat megannyi gazdasági és egészségügyi eszközzel kezelni lehet. Ennyiben optimisták lehetünk, talán már látszik a fény az alagút végén. Sajnos mindezeknél nagyobb bizonytalanságokat rejthet a politika világa. Mind a világpolitika szintjén, mind Európában és persze Magyarországon is. A gazdasági és egészségügyi válsághelyzetek kezelhetőségéhez fűződő optimizmusunkat elhomályosíthatja a politikai kiszámíthatatlanság, sötét alagútba vezetve minket.

Hol lesz a világ közepe?

A szovjet birodalmi rendszer összeomlása után egypólusú, amerikai dominanciájú világ alakult ki, egyre több helyi konfliktussal. Az Egyesült Államok azonban nem tudott jó vezetője lenni az egyre polarizálódó új világnak, mert természetesen saját érdekei mozgatták, döntéseit a belső politikai erőviszonyok és konfliktusok egyre inkább meghatározták. A NATO már a nevével is az Atlanti-óceán északi me-

<https://doi.org/10.47630/KULG.2022.66.1-2.78>

dencéjének hosszú, sok évszázados tündöklésére emlékeztet. De ennek a korszaknak már jó ideje vége, bár ezt csak lassan realizáltuk. Ma már fontosabb szerepet játszik a Csendes-óceán térsége. Egyrészt Japán, Dél-Korea, Tajvan, Szingapúr, Hongkong, majd Kína, India, Malajzia, Vietnam, Indonézia felemelkedése járult hozzá a súlypont áthelyeződéséhez, másrészt az Egyesült Államokban is egyre inkább a nyugati partvidék dominál.

A 2008-as válság már megannyi jelzést adott a világ átrendeződéséről. Közben gazdasági trendek törtek meg, legalább ilyen fontos, hogy a kétpólusú, szovjet–amerikai világ felszámolódása is ekkoriban érhetett véget. A 2010-es évekre Oroszország már más helyzetben volt ugyan, mint hajdan a Szovjetunió, de stabilizálta gazdasági és politikai rendszerét. Mindezek mellett talán a legfontosabb mozzanat Kína megerősödése, ami katonai téren is egyértelművé tette, hogy a világhatalmak közé emelkedett. Ezt egyelőre növekvő hadipotenciálja jelzi, katonai terjeszkedése viszonylag szűk regionális térségre korlátozódik. Gazdasági térnyerése azonban világméretű. A környező országok kikerülhetetlen gazdasági függésbe kerültek, de Afrika és Latin-Amerika sok országában is erősebb már a pozíciója, mint az Egyesült Államoké, nem is beszélve az Európai Unióról.

Az Egyesült Államok napjainkban kettős külső kihívással néz szembe. Egyrészt sokpólusú világ alakult ki, regionális hatalmi góccokkal és konfliktusokkal, amelyek kezelése meghaladja a lehetőségét, vagy túl sok áldozatba kerülne, ezért a szerepvállalását súlyoznia kell. Ezzel is összefüggésben az Egyesült Államok lassan leveszi a kezét Európáról. A Közel-Keletről is kivonul, mivel energiából már nemcsak önellátó, hanem exportra is termel. A másik nagy kihívást az Egyesült Államok számára nyilvánvalóan Kína jelenti. Az Egyesült Államok több mint évszázados vezető szerepe a kilencvenes években még rendíthetetlenebbnek tűnt, mint valaha, de a 21. században komoly riválissal találhatja szemben magát. Hatalma fenntartása érdekében az Egyesült Államok megelőző lépéseket tervez Kína ellen, ami a következő évek egyik legnagyobb kockázatát jelentheti. Kína jelenleg nem lép fel támadólag, holott az Egyesült Államok, Ausztrália és az Egyesült Királyság között létrejött megállapodást a nukleáris meghajtású amerikai tengeralattjárók beszerzéséről stratégiai fenyegetésként érzékeli.

A 2021. szeptember 15-én aláírt AUKUS-szerződésről a többi NATO-tagállam vezetői csak az online bejelentésből értesültek. A franciák az elveszett üzlet miatt háborodtak fel, pedig sokkal lényegesebb, hogy ez a NATO kereteiből kifelé mutató lépés. Egyelőre csak elvi kérdés, de érdemes végiggondolni, mi történne, ha a katonai konfliktus komolyra fordulna, és az Egyesült Államoknak kellene megvédenie

az amerikai atom-tengeralattjárókkal felszerelt Ausztráliát Kínától. Mi lenne ebben az esetben a többi NATO-tagállam kötelessége, köztük Magyarországé, amelyek nem is tudtak az amerikai–brit–ausztrál katonai megállapodásról.

Kétségtelenül az is az Egyesült Államok világhatalmi érdekeit tükrözi, hogy a NATO stratégiája 2021 óta nem Oroszországra és a terrorizmusra irányul, hanem Kínára fókuszál. A változás tartalma még korántsem tisztázott, különösen azért, mert Kína ugyancsak messze van az Atlanti-óceán északi medencéjétől és bármelyik NATO-tagországtól. Mindeközben az amerikai nyomás az elmúlt jó évtizedben egyre közelebb hozta egymáshoz Kínát és Oroszországot.¹ Ez megerősíti annak az Oroszországnak a világpolitikai és gazdasági pozícióit, amely viszont fenyegető közelségben van az egyre inkább magára hagyott Európához.

A populizmus és a virtuális világ uralma

A politikai veszélyek megnöttek, mivel a korábbi, jobban kontrollálható kétpólusú világ szétesésével rengeteg potenciális gócpont alakult ki. A diktatúrák eleve kiszámíthatatlanok, de még nagyobb a baj, amikor az élenjáró demokráciák ugyancsak meggyengülnek. A legnagyobb kockázatot az Egyesült Államokban kialakult végzetes megosztottság, a virtuális világ eluralkodása jelenti, ami a korábbinál jobban kihat az ország külpolitikájára, katonai stratégiájára – amint azt Donald Trump elnöksége sajnálatos módon meg is mutatta. Hasonlóan veszélyes volt az a megtévesztő, hamis kép, amelyet az Egyesült Királyságban a brexit hívei felépítettek, és ami az Európai Unióból történt, elhibázott kilépéshez vezetett. A populizmus az elmúlt évtizedben Európa-szerte szintén jelentősen előre tört, még ha az áttörése el is maradt. Mindeközben a korábbi nemzetközi szabályrendszer fellazult, sok szereplő úgy szerez előnyt, hogy megkerüli azokat. Ebben a manőverezésben éppen Oroszország a legügyesebb, akár Szíriát, akár a Krím félsziget elfoglalását, akár az ukrán határon kialakított, fenyegető helyzetet nézzük. Oroszországgal szemben a gazdasági szankciók lényegében hatástalanok, és Európa sok szempontból védtelen.

¹ A történelem érdekes jelensége, hogy fél évszázaddal ezelőtt, 1971-ben kezdődött el Kína és az Egyesült Államok közeledése az úgynevezett pingpong-diplomácia révén. Ennek a fő oka az volt, hogy Mao Ce-tung attól tartott, a Szovjetunió megtámadhatja Kínát, és el akarta kerülni a kétfrontos veszélyt. Most ugyanez fordítva megy végbe, az amerikai fenyegetés közelebb hozhatja Kínát és Oroszországot. A gazdasági érdekek persze már korábban is érvényesültek, Szibéria egyre fontosabb szerepet játszik a dinamikusán fejlődő kínai gazdaság nyersanyagellátásában.

A pandémia minden eddiginél világosabbá tette Európa függőségét Ázsiától, és azt is felfedte, hogy a globális ellátási láncolatok felettébb törékenyek. Ezt jelenleg a járműipar sínyle meg a legjobban, ami kihat Németország és számtalan beszállító, így Magyarország helyzetére is. Az alkatrészek, alapanyagok döntő része számtalan más ágazatban is Ázsiából származik. A járvány idején különösen fontos gyógyszeripar termékeinél szintén alapvető India és Kína szerepe. Az ellátási láncok zavarainak tovaggyűrűző hatása ma még nehezen becsülhető meg, az azonban máris bebizonyosodott, hogy fékezi a helyreállítást és felszítja az inflációt.

Az elmúlt néhány hónap örömtelinek tűnő helyreállítási fellendülésében az energiaárak hihetetlen magasba emelkedtek, ami ismét az Oroszországtól való függőségre mutat rá igen plasztikusan. Európának egyre inkább számolnia kell azzal is, hogy Oroszország a jelentős kínai tőkét bevonva kiépített szibériai vezetékhálózatán át immár Kína felé is szállíthat, ami felerősítheti Moszkva képességét, hogy a gázszállításokat politikai fegyverként használhassa fel Európa ellen.² Emellett az Európai Unió közvetlen katonai nyomást is érzékel Oroszország részéről, miközben az Egyesült Államok egyre kisebb figyelmet fordít Európára.

Ilyen kihívások, kockázatok közepette Európának új hosszú távú gazdasági, politikai és katonai stratégiára lenne szüksége. Ez belső egységet igényelne, legalább az Európai Unió tagországai körében. Európa egysége azonban ugyancsak kérdéses. Politikájának fő meghatározója az Egyesült Királyság kilépése után Németország és Franciaország. Csakhogy mindkét országot nagyon megtépázta a pandémia, amelynek a vége egyelőre megjósolhatatlan. Németországban a választások után megalakult közlekedésilámpa-színezetű új koalíciónak egyrészt nincs gyakorlata a kormányzásban, másrészt a kormányprogram összeállításához mind a három párt követeléseit figyelembe kellett venni. Emiatt a program nagyratörő, de nehezen megvalósítható terveket tartalmaz, különösen a megújuló energiák és a környezetvédelem területén. Ha a német kormány ezeket az unió egészére ki akarja terjeszteni, akkor újabb konfliktusok várhatók. Az új kancellár, Olaf Scholz a nemzetközi térben

² Paradox módon, amint Németország példája is mutatja, a nagyívű környezetvédelmi vállalások jelenleg nem gyengítik az orosz pozíciót, hanem éppenséggel erősítik azt. Mivel nincs elég alternatív zöld energia, ám a német atomerőművek többségét bezárták, a függőség tovább nő. Még a környezet minősége sem javul, mivel a gáz szükségése és a magas árak hatalmas profittal kecsegtetik a szénbányászatot, amelyet csúcsra járatnak. A hiányt a korábban remélt alternatív beszerzési forrás, az amerikai cseppfolyósított gáz csak kis részben enyhíti, mert előállítói jövedelmezőbb célpontokat találnak, többek között éppen Kínát. A potenciális vevőknek rendkívül magas áron kell licitálniuk érte.

tapasztalatlan, kérdés, mennyire képes a rá váró európai szerepet betölteni. Franciaország, amely 2022 első felében az Európai Tanács soros elnöke, kemény hazai választások elé néz. Emmanuel Macron elnöknek komoly kihívói vannak, az ő figyelmé feltehetően a kampányra irányul, ez motiválja lépéseit az Európai Unió kapcsán is. Győzelme korántsem vehető biztosra. Mindez tovább növeli a bizonytalanságokat abban a két országban, amely az Európai Unió gerincét képezi.

A gazdasági kérdéseken – a megugró hiányokon, megnőtt államadósságokon – kívül a politikai, értékrendbeli különbségeket is kezelni kellene, különösen Lengyelország és Magyarország esetében. Ők az unió alapvető értékeit és szabályait kérdőjelezzik meg, amire az alapítók nem számítottak, ezért erre a helyzetre nincsenek intézményi válaszok. A renitensek kezében végzetes eszköz a vétó lebegtetése. Mind a két ország hatalmas transzfereket kapott, miközben jelentős piacot is jelentenek, főleg Németországnak. A leköszönt német kancellár, Angela Merkel elnéző magatartásának nyomós belpolitikai okai voltak, ám ezzel szinte megoldhatatlan helyzetbe hozta az Európai Unió mostani vezetőit. Az a törekvés, hogy a pénzügyi források visszafogásával térítsék jobb útra a két országot – még ha meg is valósulna –, minden bizonnyal kevés lesz a megszelídítésükre. A hatalom megőrzése ezen országok uralmon lévő vezetői számára fontosabb, mint maga az uniós tagság, amelyben nem az értékek közösségét, hanem pusztán az ingyen megkaparintható eurómilliárdok forrását „tisztelik”.

Magyarország

A demokratikus intézmények meggyengítésében, egy virtuális világ felépítésében, valamint a gazdasági szféra politikának, hatalmi érdekeknek történt teljes alárendelésében Magyarország az élen jár. Ez a kormányzási gyakorlat, ha formájában, mértékében változó módon is, több mint két évtizedes múltra tekint vissza. Következménye pedig egyrészt a demokratikus intézmények fokozatos lerombolása, másrészt a gazdasági fejlettség, az életszínvonal lemaradása a térségbeli versenytársakhoz képest.

A 2022-es választások közeledtével a kormány kihasználta, hogy az Európai Unió mentességet kínált az államháztartási hiányra, államadósságra vonatkozó szabályok alól. Ezt a mozgásteret nemcsak arra használta, ami a fő cél volt, vagyis a leállások veszteségeinek kárenyhítésére, a kilábalás ösztönzésére, hanem választási osztogatásba kezdett. Tavaly a kiugró gazdasági növekedés mellett a GDP 7-8 százaléka körüli deficitet és megugró államadósságot hozott össze.

A választási esztendőkből meglóduló deficit a magyar gazdaságtörténetben korántsem példa nélküli. Az 1994 és 2006 közötti időszak választási éveire jellemző, tíz százalék körüli hiány kizárólag azért szűnt meg, mert az uniós szabályok külső fegyelmező ereje józanságra kényszerítette a kormányt. Az elmúlt évtizedben a GDP 4-5 százalékára tehető ingyenes uniós forrás enyhítette ugyan „fiskális alkoholizmusát”, de nem gyógyította ki belőle, mint azt a tavalyi esztendő költségvetési folyamatai is mutatják. Magyarországon az alapvető közgazdasági összefüggéseket folyamatosan felülírja a populista politika, ami borítékolhatóan további lemaradáshoz vezet. Mindez a kormány kétszínű uniós politikájával párosul. Egyrészt a tagságból következő anyagi előnyt óhajtja maximálni, másrészt viszont akadályozza az integráció elmélyítését, olykor kifejezetten bomlaszt, mivel úgy érzékeli, hogy a tagság saját hatalmát korlátozza. Ez bizonytalanságot hoz a magyar fejlődésbe, ami ma még be sem látható, kritikus következményekkel járhat. Egy esetleges ellenzéki győzelem a választásokon fokozott politikai bizonytalanságokat kelthet, mivel a mostani hatalom fontos destabilizáló eszközöket épített ki, hivatalos kádereit bebetonozta kulcspozícióikba, illetve a virtuális valóságban élő fanatikus Fidesz-hívők sem feltétlenül ismernék el pártjuk vereségét.

*

A pandémia kétségkívül nagy problémákat hordoz, és valószínűleg velünk is marad, bár előbb vagy utóbb megszelídített formában. Az orvostudomány képes lesz megfelelő oltóanyagokat, orvosságokat kidolgozni. A probléma súlypontja a harmadik világra tevődhet át, ahol már nehezebb megoldásokat találni. A lezárásokkal, a termelési láncok megszakadásával a 2008-as válságból nehezen felgyógyuló gazdaságokra súlyos csapást mért a vírusos időszak. A kiláboláshoz vannak eszközök, ez némiképp optimistává tehet minket. Ez azonban rögvess pesszimizmusba fordulhat, amint számba vesszük a politikai kilátásokat, a meggyengült nemzetközi és hazai intézményekben rejlő kockázatokat. A bizonytalanságok a mostani alagút végén felcsillanó fény után újabb alagútba vezethetnek.